

GENEL KAMU HUKUKU – GENEL DEVLET TEORİSİ DERSİ- 2

İKTİDAR KAVRAMI VE SİYASAL İKTİDAR

İktidar Kavramı

Madem devlete giden yolu açan şey, bireylerin tümünün itaatini sağlayan bir üstün iktidardır, ve madem devlet sonuçta bir siyasal örgütlenmedir, o zaman bu itaati sağlayan ve bu itaatin yöneldiği üstün gücün ne olduğunun anlaşılması gerekir. **Sonuç olarak devlet, bir yöneten-yönetilen ayrışmasının sonucudur ve bunu sağlayan, yönetenlerin sahip oldukları iktidardır.** O zaman, genel olarak iktidar kavramının, özel olarak da devlet söz konusu olduğunda karşımıza çıkan iktidarın (siyasal iktidar) ne olduğunun ortaya konulması gerekir.

İktidar, devleti anlayabilmemizin kilidi olan kavramlardan biridir. İşin aslı iktidar kavramı, sosyal bilimlerin geneli için çok önemli bir kavramdır denilebilir. Bertrand Russel, bu gerçekten hareketle, “fizik bilimlerinde enerji kavramı ne ise, sosyal bilimlerde iktidar kavramı da odur” biçiminde tespitte bulunmuştur.

Genel anlamda iktidar; başkalarını etkileme suretiyle onlara istediklerini yaptırma, onları denetleme, kontrol altında bulundurma yeteneğidir. Daha kısa belirtmek gerekirse, “başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı”dır diyebiliriz. Bir kimse, başkalarını kendi istediği yönde davranmaya sevk edebiliyorsa onlar üzerinde bir iktidara sahip demektir. Max Weber, bunu daha keskin biçimde ifade eder:

“İktidar, sosyal ilişkiler çerçevesi içinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi halinde dahi yürütülebilmesi imkânıdır”.

Bu iktidar tanımları, iktidarın en geniş anlamını vermektedir. Böylesi iktidarlar, hukuki ya da hukuk dışı pek çok durumda karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin ailede babanın çocuklar üzerindeki iktidarı yukarıdaki tanımlarla örtüşmektedir. Buna karşın, bir mafya örgütü içinde çete başının iktidarı da bu tanımlara uymaktadır. Yine dernek, sendika, siyasi parti, spor kulübü gibi, bir toplumda karşımıza çıkan irili ufaklı tüm kuruluşlar içinde böylesi iktidar ilişkilerine rastlanabilir.

Devlet bağlamında konuya yaklaştığımızda ise bu denli geniş bir iktidar kavramı, amaçlarımızla örtüşmez. Buraya kadar verdiğimiz geniş anlamda iktidar kavramı ve verdiğimiz örnekler, “sosyal iktidar” a denk düşmektedir. **Devletin toplum üzerindeki iktidarı ise, bir başka kavramla, “siyasal iktidar” kavramıyla açıklanabilir.**

Kavramın ne anlama geldiğini açıklamadan önce, **siyasal iktidar kavramına iki farklı bakış açısıyla yaklaşıldığını da hatırlatmak gerekmektedir.** Azınlıkta kalan birinci görüş, siyasal iktidara en geniş anlamı vererek **siyasal iktidar=sosyal iktidar** genellemesine ulaşırlar. Catlin ve Laswell gibi yazarlar böyle düşünürler. **Bu görüşe göre, nerede iktidar varsa orada politika vardır.** Daha açık bir ifadeyle, nerede kişilerin davranışlarını etkileyen bir iktidar olayı varsa, orada bir politika ilişkisi vardır. Tüm insan toplulukları içinde, bütün görünüşleri ve bütün belirleş şekilleriyle iktidar olgusu bütünüyle siyasal incelemenin kapsamına girer. Bu nedenle siyasal iktidarla sosyal iktidar arasında bir ayırmadan da söz edilemez.

Çoğunluğu oluşturan **ikinci görüş** ise, bizim başta belirttiğimiz görüşü savunur ve **siyasal iktidar ile sosyal iktidarın aynı olmadığını** ileri sürer. David Easton’un da belirttiği gibi, bir aile, dernek ya da bir çete içinde sırf bir kişi ya da bazı kişiler diğerlerinin davranışlarını kontrol ediyor diye bu tür iktidarlara politika biliminin ilgi alanı içerisinde göremeyiz. Yani, bir haydut çetesinde de iktidar ilişkisi vardır, ama bu, siyasal iktidar değildir.

Bu görüşün temelinde, siyasal iktidarın, belli yönleri ile sosyal iktidardan ayrıldığı görüşü yatmaktadır. Bir başka anlatımla siyasal iktidar, birtakım farklı niteliklere sahiptir.

Siyasal İktidarın Nitelikleri

Siyasal iktidar ile kast edilen, devletin ülkesinin tümü ve toplumu üzerinde geçerli olan iktidardır. Yoksa, siyasal *karakter* taşıyan iktidar ilişkilerine toplumsal düzlemde rastlanabilir (siyasi partiler, sendikalar ya da siyasal amaçlarla kurulmuş birtakım dernekler içinde olduğu gibi); ancak bunlar bizim anladığımız anlamda siyasal iktidar değildir.

Siyasal iktidarın, başlıca dört temel niteliğinden söz edilebilir, ve bu dört temel niteliği, siyasal iktidarı diğer iktidarlardan (sosyal iktidar) ayırır:

- a) **Kapsam:** Siyasal iktidar, diğer iktidarlardan *kapsam* bakımından farklıdır. Her şeyden önce, **alan bakımından** onlara göre çok daha geniş bir alanı kaplar. Bu alan bütün

ülkedir. İkincisi de, sosyal iktidar ilişkilerinde toplumdaki çeşitli büyüklükteki gruplar sosyal iktidarın kapsamına girerken, siyasal iktidar **toplumun tümünü** kapsamaktadır. Yalnız ve yalnız siyasal iktidar böylesi bir kapsama sahiptir.

- b) **Üstünlük:** Siyasal iktidar ile toplumdaki diğer iktidarlar arasında bir **eşitlik ilişkisi olduğundan söz edilemez**. Siyasal iktidar, geçerli olduğu alandaki tüm diğer iktidarlardan daha üstün bir iktidardır. Siyasal iktidar, kendi iradesini başkalarına kabul ettirme, onların davranışlarını kontrol etme ve son sözü söyleme yetkisini elinde bulundurur. **Ancak, bu üstünlüğün mutlak bir üstünlük olmadığına da bilinmesi gerekir**. Siyasal iktidarın diğer iktidarlar karşısında üstün olması, her istediğini iktidarı altındakilere yaptırabileceği anlamına gelmez. En azından demokratik rejimler için, bu üstünlüğün **nisbi** bir üstünlük olduğu söylenebilir.
- c) **Maddi güç kullanma yetkisi:** İleride bu konu ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yine de kısa bir açıklama yapmak gerekirse, siyasal iktidar, başka hiçbir iktidar biçiminde olmayan **bir maddi güç kullanma yetkisine, daha doğrusu bu konuda bir tekele** sahiptir. **GEREKÇE:** Sosyal düzenin sağlanması, toplum ve devlet düzeninin sürdürülebilirliği gerekçeleriyle bu yetki sadece siyasal iktidara verilmiştir.

Diğer iktidarlar; yani sosyal iktidar odakları, iktidarları dâhilindekilere kendi iradelerini uygulamak ve bunlara uyulmasını sağlamak amacıyla bazı yöntemlere başvurabilirler; ancak **hiçbir zaman maddi güç kullanma yoluna başvuramazlar**. Buna meşru olarak yalnızca siyasal iktidar başvurabilir. Sosyal iktidarlar olsa olsa ikna, manevi baskı, disiplin cezası gibi yöntemlere başvurabilirler. Bu tekelin, yani maddi güç kullanma tekelinin siyasal iktidarın elinden çıkması demek, toplumsal düzenin de bozulması demektir.

Peki, siyasi iktidar tekelinde bulundurduğu bu hakkı ne zaman kullanabilecektir? Bir başka anlatımla, maddi güç kullanma yetkisi siyasal iktidarın herhangi bir zamanda kullanabileceği bir yetki midir? Bu sorunun yanıtını veren Max Weber'e göre maddi güç kullanma yetkisine başvurulması, daima, **öteki yöntemler başarısız olduğu zaman** söz konusu olabilir; yani en son çaredir. Bu yetkinin devletin tekelinde olması, bu gücü istediği zaman kullanabileceği anlamına gelmez.

Buradan çıkarılması gereken bir başka sonuç daha vardır: buna göre, devletin maddi güç kullanma konusunda tekel olması demek, aynı zamanda, meşru güç kullanımının tek meşruluk kaynağının da devlet olması anlamına gelmektedir.

Açıklamak gerekirse; siyasi iktidar dışında kalan kişiler, ancak siyasi iktidar tarafından meşru görülen koşullarda ve oranda maddi güç kullanabilirler. Örneğin devletler, bireysel silahlanmaya ve gerektiğinde bunları kullanmaya iç hukuklarında yer vererek bunlara izin verebilirler. Ancak bu durumda kişi zor gücüne başvurduğunda, sadece kendisine izin verildiği için bu eylemi meşrudur. Demek ki devlet, şiddet kullanma “hakkının” (eğer bu bir haksızlık) tek kaynağıdır.

d) **Rıza ve itaat unsuru:** Her ne kadar meşru olarak maddi güç kullanma konusunda siyasi iktidar bir tekele sahip olsa da, siyasi iktidar yalnızca kuvvete dayanamaz. İşin aslı yönetilenler, çeşitli nedenlerle siyasi iktidara itaat ederler. Genellikle, hatta çoğu zaman yönetilenlerin hiçbir zorlama olmaksızın siyasi iktidara itaat ettikleri görülür. İtaat bilinçli olabileceği gibi bilinçsiz de olabilir. Yararlı olacağına inandığı için, gelenek ve göreneklerden dolayı, alışkanlıktan dolayı, çevrenin etkisiyle, eğitimle, şartlandırmayla, çıkar sağlama umuduyla, cezalandırılma korkusuyla ya da sadece çaresizlikten ötürü kişiler siyasi iktidara itaat edebilirler.

Bir yazar (Held), “İktidara niçin itaat ederiz” sorusunun yanıtını aramış ve yedi farklı itaat nedeni tespit etmiştir (Pierson, Modern Devlet).

- (i) **Çaresizlik:**
- (ii) **Gelenek:**
- (iii) **Apati:**
- (iv) **Pragmatik teslimiyet:**
- (v) **Koşullu rıza/mutabakat:**
- (vi) **Normatif mutabakat:**
- (vii) **İdeal normatif mutabakat:**

Ama hangi nedenle kendisine itaat ediliyor olursa olsun, siyasi iktidar sadece maddi güce değil, aynı zamanda yönetilenlerin rızasına da dayanmak zorundadır. Tüm siyasi iktidarlar belli oranda güce dayanırlar ve gerektiğinde de bunu kullanabilirler. Ama sadece kuvvete dayanacak olursa sürdürülebilmesi de mümkün değildir. Çıplak kuvvete dayanan bir iktidar siyasi iktidar değil, bir zorbalıktır. Rousseau'nun da dediği gibi, toplumda en güçlü olan bile, eğer kuvveti hak, itaati de görev haline getirmeyi bilmiyorsa, sürekli üstünlük sağlayabilmek için yeterince güçlü değildir.

Sonuç olarak; **İktidar=kuvvet+rıza** formülüne ulaşmamız gerekir.

Siyasi iktidar, bu temel niteliklere sahiptir.

Otorite

Otorite kavramı da, siyasal iktidar kavramı ile birlikte sık sık karşılaştığımız bir kavramdır. Bu kavramın neyi ifade ettiği konusunda ise iki farklı yaklaşım söz konusudur.

Birinci yaklaşıma göre, otorite ile iktidar kavramları arasında herhangi bir anlam farkı yoktur; yani bu iki kavram eşanlamlıdır. Bu iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir, bu görüşe göre.

İkinci görüş ise, otorite ile iktidarın aynı şeyi ifade etmediğini savunur. Buna göre otorite bir iktidardır; ama **meşru iktidardır**. Bir iktidarın emir ve kararlarının tartışma konusu yapılmaksızın geçerli sayılması ve onlara uyulması durumunda bir otoritenin varlığından söz edilebilecektir. Bu durumda emir ve kararlara muhatap olanlar, bu kararları ve emirleri verenlerin bu husustaki yetkilerini kabul ediyorlar demektir.